

sudarė prielaidas analizuoti ypač sudėtiną kultūros objektą ir pateikti išties naujas ir solidžias išvalgas. A. Žičkienei pavyko parašyti puikią knygą, kuri verta ne tik premijos, bet ir skaitymo.

Lina Petrošienė

SUTARTINĖS: PAVELDAS KAIP MOTYVAS RADIKALIAM NAUJUMUI

Daivos Račiūnaitės-Vyčinienės monografija *Sutartinių audos*¹ laukta ne tik folklorą arba muziką tiriančių mokslininkų, bet ir liaudies muzika besidominčių mėgėjų, atlikėjų ar mokytojų. Tačiau knyga skirta ne vien tik šiai, tiesiogiai sutartinėmis susidomėjusiai, auditorijai. Nors muzikologinių žinių būtinai reikia skaitant kai kuriuos knygos skyrius ar pastraipas, tačiau, žvelgiant į jos visumą, tai nėra vien studija apie sutartinių sąskambius, rūšis, etnomuzikologiškai aiškinamą kilmę ir folkloro tradicijų sąveikas. Užbėgant už akių galima sakyti, kad knygos tema yra gilus, galbūt – alternatyvus, santykis su praeities estetiniais klodais. Autorė skirtingais būdais ir pavyzdžiais kelia klausimą, kiek ir kodėl archajiškų kūrinių estetika tampa prasminga dabarčiai, kaip ji dalyvauja dabarties meniniuose ieškojimuose. Kaip skirtingi laikotarpiai – ir skirtingi tų laikotarpių turėti laiko modeliai – rezonuoja, ir kodėl tai vyksta? Taigi ši monografija yra ne vien konkretaus, ar juo labiau senovinio ir išnykusio, muzikos žanro analizė. Muzikologų, folkloro tyrėjų ir muzikų dėmesio ši nepaprastai išsami knyga jau sulaukė ir,

1 Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė. *Sutartinių audos*, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2018. – 600 p.

be abejo, nuolatos sulauks ateityje, o šia recenzija mėgintume užčiuopti ir kitokią jos vertę. D. Račiūnaitės-Vyčinienės monografija geba susieti istorinių duomenų analizę su dabarčiai svarbiais procesais, kas galiausiai parodo, kad kūryba ir atmintis gali jungtis ir susiliesti, kad esama tokių praeities meno turinių, kurių išnykimas niekada nebūna galutinis. Jų moksliniai ir meniniai apmąstymai susipina (kaip ir pačios autorės kūryboje), nuolat suteikdami šiems turiniams naują gyvybę.

Sutartinės pačia savo estetika ir stilistika priešinasi tokiam santykiui su praeimi, kai ji vertinama kaip išaugtas drabužis, kaip itin primityvios ir visiems lengvai pasiekiamos kūrybos ar mąstysenos formos. Sutartinės XX a. pamažu buvo pamiršamos ne vien dėl estetinių įpročių, meno stilių kaitos, bet – antrojoje jo pusėje – ir dėl tam tikros, ideologijai parankios „liaudies meno“ sampratos. Autorė rašo, kad sovietmečiu taip buvo siekiama visą vadinamąjį liaudies meną padaryti kuo suprantamesnį „liaudžiai“, o „liaudies dainas“ – kuo pagavesnes visiems, kuo tinkamesnes masių dainavimui, išimant iš jų visus keistus ir „nereikalingus“ elementus, taip formuojant savitą „tarybinės liaudies“ estetiką (p. 255–256, 453). Savime suprantama, kad sutartinės buvo tam reikalui mažiausiai tinkamos. Tačiau ne mažiau aiškiai galima justti autorės siekį nepriskirti sutartinėms jokio ženkliško vaidmens ir dabarties kultūroje. Atrodytų, kad ji siekia išlaikyti savo ir skaitytojo dėmesyje ir visą sutartinių įvairovę, ir, galiausiai, jų kaip fenomeno neperregimumą, iš kurio ir kyla sutartinių kaip kultūrinio paveldo vertė. Iš tiesų, iki šiol sutartinės yra tai, kas priešinasi lengvo tautinio ženkliuko pasigaminimui, – reikia manyti, jos niekada neskambės retai susitinkančios plačios giminės užstalėje, nebus niūniuojamos

laukiant autobuso ir nuolat transliuojamos radijo bangomis valstybinių švenčių metu. Nebus kaip tik dėl to, kad sutartinės nežadina greitos, ašarų spaudžiančios kolektyvinės emocijos. O jei ir sužadina, tai jai kilti reikalingas pasirengimas – estetiškas susikaupimas, įsiklausymas ir kasdienių klausymo bei girdėjimo įpročių suspendavimas.

Tačiau sutartinės, nors ir nėra greitas emocijas įžiebianti kibirkštis, vis dėlto daro daug daugiau – jos žymi gana retą šių dienų kultūroje santykį su praeitimi: kai praeitis laikoma lygiaverte, kai ji gerbiama ir kai jai paliekama erdvė likti iki galo nesuprastai ir neišaiškintai. Apie tokį santykį iš esmės ir yra kalbama D. Račiūnaitės-Vyčiniienės knyga. Apie tokią praeitį, kuri neverčiama tarnauti dabarties kolektyvinėms ambicijoms ir pavienėms individų iliuzijoms. Praeitį, kuri savo sudėtingumu ir nepanašumu, per susidūrimą su ja, iškelia filosofinius klausimus (dabar mums tiek pat – nei mažiau, nei daugiau – įdomius kaip ir praeities žmonėms). Šiuo atveju tai yra klausimai apie žmonių bendrumą ir atskirumą, apie bendrą būvį ir bendrą veiksmą, apie sutarimą kaip kūrybą, apie laiką – jo patyrimą per garsą ir ritmą, apie medžiagiškumą – kūną ir jo saitus su kitais aplinkos kūnais, per visa tai – apie gyvybės formas ir pačią gyvybę, ir apie jos keistumą ir sakralumą. Išsami ir detalai su visais sutartinių aspektais supažindinanti knyga baigiasi tuo, kad sutartinės galiausiai rodomos kaip galima ir egzistuojanti dvasinė praktika, o ne kaip kolektyvinis reprezentacinis turtas – tarp visų kitų ši linija knygoje ilgainiui išnyra į pirmąjį planą.

Iš tiesų D. Račiūnaitė-Vyčiniene iškelia visus įmanomus klausimus apie sutartines. Kiekvieną jų kruopščiai išgvildena ir – kas man ypač patiko – nebūtinai prieina galutinį atsakymą, bet būtinai įvardija klau-

simą ar problemą su visu jo keblumu ir sudėtingumu. Iš tiesų, tai sektinas mokslinio teksto rašymo pavyzdys – ne įvertinti (ar juolab – nuvertinti) kitų tyrimus, ne išspręsti ginčus apie tiriamą objektą, bet kiek galima daugiau iki šiol keltų ir dabar keliamų klausimų apžvelgti. Knygoje aptarti bemaž visi klausimai, kurie buvo kada nors keliami apie sutartines – jų kilmės, paplitimo versijos, visos įmanomos sąsajos su dvasinėmis praktikomis ir amatais. Po to, kai trumpai apžvelgiama sutartinių tyrimo istorija (tai daroma pirmoje monografijos dalyje), antroje dalyje, pavadintoje „Amžinųjų klausimų pynės“, imamasi svarstyti niekada iki galo neatsakomus, bet reiškinio sudėtingumą atskleidžiančius klausimus apie sutartinių kilmę, jų sąsajas su žmonių darbais ir ritualais. Į nė vieną iš šių amžinųjų klausimų autorė – ji sutartinėms, jų moksliniam ir meniniam perpratimui paskyrė visą gyvenimą – nepateikia konkretaus ir „galutinio“ atsakymo. Puikų to pavyzdį randame 91 puslapyje, kur autorė, išvardijusi atskirų sutartines tyrusių mokslininkų spėjimus apie sutartinių kilmės laiką, prie vienos iš keturių išvardytųjų versijų prirašo, kad „ši prielaida, iš dalies, priimtina ir autorei“. Tai nėra vien mokslininkės kuklumas kaip asmenybės bruožas, anaipatol. Veikiau tai pagarbi mokslinė pozicija, kuria siekiama ne „atskleisti tiesą“, išaiškinti reiškinį ir atsakyti į pačius sudėtingiausius klausimus, bet – nepraleisti nė vieno apmąstymo rūpima tema ir juos sugretinant ir kartais susaistant parodyti, kiek sudėtingas yra tiriamas reiškinys ir kiek peno labai platiems samprotavimams suteikia jo tyrinėjimas. „Taigi tokie skirtingi požiūriai į sutartinių kilmę ir amžių tik patvirtina mintį, kad folkloro kūrinių datavimas yra viena iš pačių sudėtingiausių problemų (ypač kalbant apie senuosius žanrus)“ (p. 68).

Iš tiesų, skaitytojui daug naudingiau yra sužinoti kuo daugiau sudėtingo reiškinio apmąstymo krypčių ir variantų negu rasti knygoje vieną paaiškinimą, iškart juo patikėti ir „įdėti“ reiškinį į išspręstų uždavinių lentyną. Autorė demonstruoja, kaip ji nenori leisti sutartinėms tapti tokiu išspręstu klausimu, apie kurį neformuluojamos mokslinės hipotezės, nes tada naujos meninės interpretacijos irgi būtų nebeįmanomos.

D. Račiūnaitė-Vyčiniene, kalbėdama apie sutartinių tradicijos sinkretiškumą (tai ji daro trečioje knygos dalyje), sukuria įspūdį, kad sutartinės buvo įsipynusios į visas gyvenimo praktikas. Labai atsargiai, per daugybę pavyzdžių mums parodoma (net ir neteigiant to tiesmukai), kad perdėtas sutartinių sakralizavimas ir ritualizavimas vėlgi yra netinkamas santykis su jomis. Sutartinės mena ir pasikartojančius ūkio darbus, ir linksmybes, ir šventes, ir visus gyvenimo etapus. Ketvirtoje dalyje, pavadintoje „Sutartinės: lokalus vs universalus reiškinys“, apžvelgtas įspūdingas kiekis sutartinių meninės formos sąsajų su kitų tautų bei tautelių tradicijomis. Ši dalis skaitytojui leidžia susipažinti su įvairiomis pasaulio folkloro tradicijomis, kartais – ypač keistomis, nė neįsivaizduotomis. Tas skaitytojo supažindinimas su kitų tautų folkloru niekad nebūna savitiksliis, bet visada išlaiko akiratyje sutartines (vėlgi, jas suprantant ne vien kaip muzikavimo, bet ir kaip bendravimo, šokio, ritualo ar žaidimo praktikas). Tačiau įdomu tai, kad toks sugretinimas su daugybe kitų tradicijų, panašių detalių atradimas neparodo sutartinių kaip tipinių ir daug kur aptinkamų raiškos būdų, bet, paradoksalu, sustiprina jų unikalumą, pabrėžia jų archajiškumą. Kitaip sakant, toks lyginimas parodo, kad sutartinės yra išlaikiusios labai skirtingoms po įvairius žemynus išsibarsčiusioms tautoms ir tautelėms pažino-

tą principą bei motyvą, kuris reiškinys kiekvienu atveju skirtingai, bet autorės atpažįstamas kaip panašus.

Paskutinė, penktoji, knygos dalis, skirta sutartinių estetikos gyvavimui šiandien, geriausiai atskleidžia pačios tyrėjos požiūrį į sutartines. Monografijoje sutartinės aptariamoms ne kaip ankstesnių laikų liekana, bet kaip kintantis ir per atnaujinimus išliekantis reiškinys. Sutartinės nėra reliktas, nėra tik naudojama ar interpretuojama medžiaga. Iškalbinga D. Račiūnaitės-Vyčiniene išvada po sutartinių sąsajų su XX a. profesionalia muzika aptarimo: „Analizuojant šiuolaikinių kompozitorių kūrinius išaiškėja, kad daugelis šiandienos modernios muzikos broožų – tai seniausių archetipinių struktūrų kartotė. Atrodo, laikmetis ne toks jau ir svarbus – į paviršių iškyla tos pačios prasmės, įgaunančios jau kitokias ar panašias reikšmes“ (p. 259). Autorė tarsi kalba apie atkuriamas ar sukuriamas (šie veiksmai skiriasi tik nereikšmingais paviršiniaisiais aspektais) menines aplinkas ir situacijas; apie jose „išskylančius“ savitus laiko, tempo, ritmo, erdvės ir judesio derinius, kurie, dėl šių jungčių ir sąveikų keistumo, ima kalbėti. Bet kuris mėginimas išaiškinti, apie ką tos sąveikos kalba, yra nepilnas. Susiejant su knygos trečiosios dalies apmąstymais, galima išdrįsti spėti, kad jos kalba ne tiek apie „aną“ (ar juo labiau „šį“) laikotarpį, jo broožus ir problemas, kiek apie kur kas universalesnius dalykus. Apie tai, kas susilieja tuomet, kai dėmesys nukreipiamas į mažiausią (mano) ir kartu didžiausią (žmonijos) interesą – žmogišką gyvybę ir visus su ja, kaip su stebuklu, susijusius klausimus: erdvės suvokimą, laiko tėkmės padalijimą ir sutvarkymą, taip pat apie visų kitų, aplinkui mane tuo metu esančių, gyvybės apraiškų pajautimą. O labiausiai – apie klausimą, kaip ir dėl ko visa tai dera ir tinka. Iš tiesų, be galo daug

knygoje aprašoma ir analizuojama „gyvūniškos“ estetikos, kuri išgaunama garsu, judesiu, sustiprinama tekstu. Visa lėtai ir kruopščiai atliekama analizė atskleidžia sutartines kaip į gyvybės (gamtos) visumą įsiliejantį ir gyvybės apraiškų lygiavertiškumą teigiantį meną. Penktoje knygos dalyje autorės pateikiama išsami apžvalga, kokiomis formomis sutartinės atrandamos alternatyvioje besikuriančių muzikos grupių kūryboje, rodo, kad sutartinių permąstymas ir perkūrimas įdomiausias yra „žaliųjų“ gyvenamosios alternatyvų ieškančių žmonėms. Panašu, kad sutartinių estetika išties pateikia netiesmukus atsakymus į menininkų keliamus klausimus apie žmogų kaip gyvybę. Į mokslinius paaiškinimus šie atsakymai išverčiami be galo sunkiai, labiau vykusiai jie susiformuluoja per menines raiškas.

Knygoje pastebėti kone visi iki jos parašymo atlikti ar paskelbti šiuolaikiniai sutartinių plėtojimai: ne tik sukurti kompozitorių ir profesionaliai atlikti, bet ir – visų kartų, įvairiausių muzikos žanrų mėgėjų, jaunimo grupių ar religinių bendruomenių. Skaitant atrodo, jog autorė domėjosi ir dalyvavo, tiesiog fiziškai buvo visur, kur vyksta ar kur kuriama kas nors, kas bent truputį susiję su sutartinėmis. Nežinia, kiek šis įspūdis yra pagrįstas, bet aišku, kad jis labai prisideda prie visa knyga kuriamos autorės minties. Ši pristatyta interpretacijų gausa yra retas dalykas monografijose, kuriose paprastai pasirenkamos kelios pagrindinės ir kelios mažiau svarbios nagrinėjamo reiškinio apraiškos. Bet kaip tik todėl, kad D. Račiūnaitė-Vyčiniene čia neišsirinko tik kelių savo argumentacijai tinkamiausių pavyzdžių, o minėjo visus, kuriuos buvo fiksavusi, kuriuos žinojo, girdėjo, atsekė ar dalyvavo, tai ir sukūrė visiškai kitą sutartinių kaip kultūrinio fenomeno vaizdą.

Kaip tik dėl to sutartinių fenomeno kultūrinis vaidmuo pasikeičia: skaitant pastutinę knygos dalį jau ima atrodyti, kad sutartinės yra aktyvinantis bei mobilizuojantis (o kartu ir lokalizuojantis) šiuolaikinės kultūros elementas. Taip pat, kad tai yra jungtis, susiejanti labai skirtingus kūrybinius ieškojimus – jungtis tarp įsivaizduojamų laikmečių, tarp žanrų, tarp kultūrinių tradicijų. Šioje knygoje sutartinės pristatomos kaip labai skirtingų kultūros procesų *spiritus movens*, o ne kaip reliktas ir, norėtusi sakyti, ne kaip paveldas. Bet, ko gero, tai ir yra tobulas paveldo modelis. Kaip tik toks paveldas, materialus ir nematerialus, ir turėtų būti – įkvepiantis ar net uždegantis elementas, o ne keistas, nesuprantamas ir neaišku dėl ko gerbtinas šiuolaikinio gyvenimo inkliuzas.

Jurga Jonutytė

UŽATLANTĖS LIETUVIŲ DAINOS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 2019 m. išleido etnomuzikologijų Austės Nakienės ir Rūtos Žarskienės parengtą lietuvių išėivijos Jungtinėse Amerikos Valstijose muzikinės tautosakos rinkinį¹. Juo tęsiamas nuo 2003 m. šių mokslininkų atliekamas didžiulis darbas parengiant ir išleidžiant archyvinis lietuvių etninės muzikos garso įrašus. Išleisti jau septyni liaudies dainininkų ir muzikantų įrašų leidiniai: šeši rinkiniai fonografu įrašyti

.....
1 *Lietuvių dainos Amerikoje, įrašytos Jono Balio (1949–1951)*, sudarė ir parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019. – 152 p. + CD.